

WPROWADZENIE

Oddajemy do rąk Czytelnika zbiór studiów poświęconych problematyce wzorców osobowych w polskiej literaturze i kulturze epok dawnych. Zawarte w niniejszym tomie rozprawy relacjonują aktualny stan badań nad zagadnieniami związanymi z parenezą i parenetyką, podjętych przez specjalistów z licznych ośrodków naukowych w kraju. W kręgu zainteresowania Autorów znalazły się kwestie związane z genologią, literackie projekcje konkretnych typów wzorców osobowych. W układzie publikacji przyjęto porządek tematyczno-chronologiczny.

Otwierający tom artykuł Michała Kurana *Staropolskie wizerunki – cechy i klasyfikacja (zarys problematyki)* prezentuje znaczenia słów „wizerunek” i „zwierciadło” w celu określenia odrębnych i wspólnych obszarów semantycznych, referuje także aktualny stan badań nad zwierciadłem jako literacką formą ponadgatunkową. Dokonuje także próby klasyfikacji wizerunków z perspektywy genologicznej, jak i w podziale na kategorie funkcjonalne (opisy postaci, zbiory zasad, wypowiedź okolicznościowa). Artykuł Andrzeja Borkowskiego *W kręgu wzorów i antywzorów małżeństwa i rodziny w literaturze staropolskiej oraz staroruskiej. „Żywot człowieka poczciwego” – „Domostrój” („Домо-емпоў”)* koncentruje się na rekonstrukcji wzorów i antywzorów małżeństwa oraz rodziny na przykładzie utworów z kręgu literatury staropolskiej i staroruskiej, wykazując różnice oraz podobieństwa pomiędzy badanymi tekstami. Mariusz Kazańczuk w artykule *Wzorce osobowe w herbarzach Bartosza Paprockiego i Kaspra Niesieckiego* podejmuje kwestię odrębności dzielących teksty autorów najwybitniejszych staropolskich herbarzy; dyskutowane różnice odnoszą się właśnie do propagowanych wzorców osobowych, u Paprockiego zdominowanych przez ideał rycerski, zaś u Niesieckiego – religijny. Zagadnienia związane z twórczością Bartosza (Bartłomieja) Paprockiego porusza także Klaudia Koczur-Lejk w studium *Wzorce osobowe w listach dedykacyjnych Bar-*

łomieja Paprockiego. Analizowane przez Badaczkę teksty zawierają materiał biograficzny z wpisanymi weń cały zespołami cech składającymi się na konkretny wzór osobowy (rycerza, władcy, szlachcica, żony).

Osobna grupa tekstów poświęcona została problematyce parenetyki religijnej. Przedmiotem rozważań Małgorzaty Wojtowicz (*Postać św. Anny jako wzorzec osobowy w polskim żywotopisarstwie potrydenckim*) jest sylwetka matki Najświętszej Maryi Panny ucieleśniająca w zbadanym materiale cztery ideały: panny, małżonki, matki oraz wdowy, zalecane do naśladowania kobietom. Bernadetta M. Puchalska-Dąbrowska w artykule *Francuski wzorzec dla polskiej szlachcianki. Św. Joanna de Chantal w „Żywocie” Henri Cauchon de Maupas’a* poddaje analizie wzorzec parenetyczny kobiety świeckiej wpisany w obszerny tekst biografii założycielki Zakonu Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (wizytek). Tematem rozważań Katarzyny Kaczor-Scheitler (*Wzorzec opata w panegiryku witowskiego duchownego „Pochodni dwanaście. To jest dwanaście błogosławionych Świętych Pańskich Zakonu Norberta Świętego (1741)”) jest poetycka konstrukcja wizerunków norbertańskich świętych i błogosławionych, a także symbolika wpisana w tytuł dzieła i jego strukturę. Ideały propagowane w kręgach zakonnych żeńskich XVI–XVIII wieku przybliży Jolanta Gwiondzik w artykule *Wzorce osobowe w środowisku polskich mniszek okresu potrydenckiego (XVII–XVIII wieku)*; zdaniem Autorki zalecenia, odnoszące się do realiów życia klauzurowego, przekładały się na zbiór pożądanых zachowań, uwarunkowanych zasadami stanu konsekrowanego (śluby zakonne) i cechami życia wspólnotowego (ustawodawstwo). Kontynuacją problematyki parenetyki zakonnej jest praca Anny Szylar *„Wychowanie dobre i z młodości ćwiczone”. Wzorce osobowe uczennic szkół klasztornych w XVII i XVIII wieku*; w rozpatrywanym środowisku ideał wychowania dziewcząt kształtował się w oparciu o wychowanie religijne, moralno-obyczajowe, naukę intelektualną i praktyczną znajomość tzw. robót kobiecych.*

W kręgu kaznodziejstwa zakonnego sytuują się artykuły: Marii Rowińskiej-Szczepaniak *„Miles pauperculus” bohaterem zwierciadeł Fabiana Birkowskiego* oraz Ireneusza Szczukowskiego *„Ćwiczenie się w nabożeństwie”. Ignacjański modus vivendi w kazaniach Tomasz Młodzianowskiego*. Wskazany w pierwszym spośród wymienionych artykułów wzorzec osobowy ma nie tylko konkretnego adresata, jakim jest „żołnierz” jako członek wspólnoty zakonnej – jest nim także każdy człowiek dążący do doskonałości chrześcijańskiej. Z kolei materiał kaznodziejski będący przedmiotem analiz w następnym studium zostanie poddany interpretacji w kontekście *Ćwiczeń duchownych św. Ignacego Loyola*

li oraz kategorii stosowanych w pracach Petera Sloterdijka (religia rozumiana jako zestaw ćwiczeń służących modelowaniu życia).

Kolejne teksty podejmują kwestie wzorców osobowych w utworach poetyckich okresu baroku. Artykuł Macieja Pieczyńskiego *Boś szlachcic – wzorce i antywzorce w poezji późnego baroku* zawiera omówienia i interpretacje postaw – tych zalecanych i ganionych – w materiale poetyckim epoki. Elżbieta A. Jurkowska w artykule *Kreacje postaci w „Sylorecie” Wacława Potockiego – typologia bohaterów* dokonuje przeglądu i analizy bohaterów poematu pod kątem ich przydatności jako wzorców parenetycznych. Studium Iwony Maciejewskiej *Romansowi kochankowie – wzory cnót czy deprawacji młodych?* podejmuje problem ambiwalentnego postrzegania barokowych romansów – krytykowanych przez staropolskich moralistów, ale coraz chętniej czytanych przez licznych odbiorców, zwłaszcza w I połowie XVIII wieku.

W świat ideałów osobowych doby Oświecenia wprowadza artykuł Krystyny Stasiewicz pt. *Powieść czy speculum? „Pan Podstoli” Ignacego Krasickiego*. Autorka polemizuje z tezą Piotra Żbikowskiego, że *Pan Podstoli* jest oświeceniową wersją *speculum*, czyli zwierciadła, jednego z podstawowych gatunków literatury parenetycznej. Krasicki nie ukazuje procesu stawania się doskonałego szlachcica – ziemianina, lecz proponuje gotowy wzór Sarmaty oświeconego. Ostatni z zamieszczonych w zbiorze tekstów – „(...) należy ich wystawiać za wzór do naśladowania”. *Postać aktora w „Dziejach Teatru Narodowego” Wojciecha Bogusławskiego* Danuty Kowalewskiej zawiera próbę ustalenia ujawniających się w wypowiedziach o aktorach i teatrze strategii parenetycznych i omówienia cech idealnego aktora na tle staropolskich wzorów oraz ówczesnych kontekstów kulturowych.

Zamykając powyższe uwagi wstępne, pragniemy wyrazić wdzięczność wszystkim Autorom studiów zgromadzonych w niniejszym tomie. Serdeczne podziękowania za wnikliwą i jednocześnie życzliwą lekturę oraz cenne uwagi kierujemy w stronę recenzującej publikację Pani Profesor Marii Wichowej z Uniwersytetu Łódzkiego. Pozostaje wyrazić nadzieję, że zawarte w zbiorze teksty wzbudzą zainteresowanie Czytelników i zainspirują dalsze badania nad parenezą i parenetyką w dawnej polskiej literaturze i kulturze.

Bernadetta M. Puchalska-Dąbrowska
Elżbieta A. Jurkowska